

ירושלים, מס' 281

שנת 1493

Da kamen vil glafi dar Juden, haiden grosse schar, Die gerten Herczog Cristof erkenen.

מקור: Hans Schneider, Die Wallfahrt des Herzog Christioph, מהדורת ריריכט ומייסנר, עמ' 302.

תרגום

אז באו בריצה הרבה יהודים וכופרים,¹ המון רב, שרצו מאוד להכיר את הנסיך כריסטוף.²

1 כלומר, מוסלמים.

2 הנסיך כריסטוף מבאוואריה נסע לארץ-ישראל בשנת 1493, יחד עם הנסיך פרידריך מסאקסוניה. בדרכו חזרה מת כריסטוף ברודוס. הנסיך תיאר את המסע ביומנו, והאנס שניידר תיאר אותו בשיר, שקטע ממנו מובא כאן.

ירושלים, מס' 282

שנת 1494

Uno Judeo che habita in Jerusalem, medico, alevato in Italia, et a me dava grande cognoscenza et io rasonava assai con lui, perche haveva la lingua como se fosse stato Milanese, havera accusato al Signore li Christiani, digando che alcuni di peregrini erano restati de andare al fiume Jordano per sopravvedere et esplorare Jerusalem; et che haveva sentuto alcuni de li peregrini che avevano dicto, che non sarebbe dui anni che Christiani sarebbero signori de Jerusalem, e con questa accusatione fece incatenare quelli poveri homini.

מקור: Viaggio di Pietro Casola a Gerusalemme, ed. G. Porro, Milan 1855, p. 76.

תרגום

יהודי שגר בירושלים, רופא שהתחנך באיטליה, הירבה להתוודע אלי, ואני שוחחתי אתו הרבה משום ששפתו היתה כאילו היה מאנשי מילאנו. הוא האשים את הנוצרים לפני השלטון באומרו, כי כמה מעולי הרגל התעכבו בדרך לנהר הירדן כדי לראות ולתור את ירושלים, וכי שמע אחדים מעולי-הרגל אומרים, שלא יעברו שנתיים והנוצרים ישלטו בירושלים, ובהאשמה זו הביא למאסרם של האנשים המסכנים האלה.¹

1 המאורע אירע ב-13 באוגוסט 1494. כעבור שלושה ימים שוחררו העצורים תמורת 25 דוקאטים. ראה שם, עמ' 77-78. כן ראה: איש-שלום, מסעי נוצרים, עמ' 269-270. תיאור שונה מעט של התקרית מפרי עטו של צליין אחר שהיה בקבוצה זו ראה להלן, מס' 283 והערה 2 שם.

ירושלים, מס' 283

שנת 1494

14 August. Und am morgen horten wir, was die ursach war, warunb die pilgram befangen waren. Die haiden gaben fur, die pilgram waren um die stat Jerusalem gangen und hieten gesagt, wie das lannd und die stat guot zue gewinnen war und wie sys gewinen wolten. Das het ein Jud von den pilgramen den haiden gesagt und die haiden hiellten uns das auch fur.

מקור: Eine Pilgerfahrt in das Heilige Land im Jahre 1494, ed. T. Schoen, Mitteilungen des Institutes für Osterreichische Geschichtsforschung, XIII (1892), pp. 451-452.

תרגום

14 באוגוסט 1494. ובבוקר שמענו מה היה הדבר שבגללו נאסרו הצליינים. הכופרים¹ טענו, כי הצליינים הלכו לירושלים ואמרו כיצד אפשר לכבוש את הארץ ואת העיר, וכיצד הם רוצים לכבושה. על כך הלשינו על הצליינים לפני הכופרים יהודי אחד, וגם את הדבר הזה הטיחו כלפינו.²

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

ספרות: שור, היישוב היהודי, עמ' 347–348.

- 1 כלומר, המוסלמים.
- 2 המדובר בתקרית שבה אסרו השלטונות הממלוכיים חמישה או שישה מחבריו למסע של בעל החיבור בפתח "כנסיית הקבר" בטענה, שהם מרגלים, ולא צליינים. השלטונות איימו להעביר את העצורים לקאהיר, אך לבסוף שוחררו תמורת קנס של 30 דוקאטים. תיאור נוסף, שונה מעט, של התקרית ראה לעיל, מס' 282. המהדיר מייחס את החיבור האלמוני הזה לאציל הגרמני לודוויג לבית גרייפנשטיין (Ludwig Freiherr von Greifenstein).

שנת 1494

ירושלים, מס' 284

Ich hab auch gehort von etlichen haiden und von Juden, die daselbst wannen zuo Jericho.

מקור: Eine Pilgerfahrt in das Heilige Land im Jahre 1494, ed. T. Schoen, Mitteilungen des Institutes für Osterreichische Geschichtsforschung, XIII (1892), p. 448.

תרגום

גם אני שמעתי בירושלים מכמה כופרים¹ ומיהודים, שהיו בעצמם ביריחו.²

ספרות: שור, היישוב היהודי, עמ' 347–348.

1 כלומר, המוסלמים.

2 המדובר בשמועות ששמע המחבר מפי מוסלמים ויהודים בירושלים.

שנת 1495

ירושלים, מס' 285

וכמו השחר עלה עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים (עיר) (הקודש), ביום השישי בבוקר י"ח ימים לחדש מר-חשוון¹ --- ויהי בבואי לעיר באנו לסמיכות בית האיש נור(א) תהילות, הנישא והנעלה, מאור הגולה, אביר הרועים(ם), (מורנו) הר(ב) ר' עובדיה² (ישמרהו) צ(ורו) (וגואלו). אלי הודעתי את לבבי ואת שפלות מצבי, היותי היום כעיר פרא וכעגל לא לומד.³ וכי באתי אל הארץ לשור אורחות משפט, ולמען דעת את ה(שם) (יתברך) ועזבתי משפחתי וארץ מולדתי לחסות תחת צל כנפיו, למען יעניק מטובו אל עבר פני, ויפח באפי רוח חיים ללמדני תורה ומצות. ואז נגלה אלי כזקן מלא רחמי(ם), כמנהג דינו הצדק, ויאמר: אשימ(ה) עיני עליך כבן יקר לעשות עמי אות לטובה, ואני אזכיר תהלתו וחסדו אשר גמלני כרוב רחמיו, ולשוני תהגה צדק[ת] בסוד ישרים ועדה.

והאיש גדול מאד, ועל פיו ישק כל הארץ, ובלעדו לא ירים איש את ידו, ומקצוי הארץ אליו גוים ידרשו, ואחרי דברו לא ישנו, וגם במצרים ובבל וב[כל] הארצות האלה יגזור אומר ויקם לו, ואפילו הישמעאלים מכבדים אותו ויראים [ממנו]. ושמעתי, כי כבר ברוח שפתיו המית רשע,⁴ והוא עניו ושפל רוח עד מאד, ו[דבריו] ערבי(ם), ודעתו נוטה עם הבריות, וכל עמים יאשרוהו, ועליו יאמרו אין זה ילוד א[שה].

כבאי הנה נלאתי מצוא בית לשבת, כי רבו הבאים לעיר, ומלאה הארץ מאנשים. ולקחתי חדר בעד חדש ימי(ם), עד אמצא מנוח לכף רגלי, ובהיות כי המרום] ... [אברהם מסיני⁵ י(ראה) ז(רע) י(אריך) י(מים) א(מן) והאלוף כ(בוד) מ(ורנו) ר' משה מלוב"ורגו⁶ (ישמרהו) צ(ורו) (וגואלו) ובחור אחד ספרדי] ... [נחמד ונעים וטוב המזג כולם עומדי(ם) בחצר אחד, ובתורת ה' יהגו יומם ולילה], חשקה נפשי לשבת עמהם. וכאשר הורשתי⁷ תשוקתי אל הגאון תפארת אנשי(ם) [... [עובדיה י(ראה) ז(רע) י(אריך) י(מים) א(מן), השתדל השתדלות נמרץ בדרוש הזה, ובתבונות כפיו מלא חשקי אל תכלית המבוקש אך במשפט, כי בצדק כל אמרי פיו, ובמתק שפתיו הוציא מן הבית] הזה האשה היושבת פה בראשונה באמרו, כי בעבור הלמוד טוב שנשב [פה] אנחנו היום.⁸ והוא הבטיחנו, כי לא יעבור זמן רב יתן לנו מקום בחצר אשר [הוא] יושב, והיינו קרובים אליו. ולולי כי בית קטן יש לו, כבר היה מאסף אותנו הביתה, כי חפץ בנו האיש. עוד הפליא חסדו עמי והציל עני מחזק ממנו, וזה [כ]ן יפרעו בכל שנה חמשי(ם) דוק(אטים) למען יוכלו לעשות יין, כי תועבה היא לישמעאלים(ם). שלשה ערכי[ם]⁹ לגבות המעות(ה) הנ(זכרות), העשירי(ם), פורעי(ם) עשרי(ם) כסף¹⁰ לכל קאנט"ר¹¹ יין, [והבינוני] יפרעו ששה עשר כסף, והעניים שנים עשר כספ(ים), ואפילו) מקבלי הצדקה. והממונים(ם) על זה שנתו ערכי עלי ארבעי(ם) כספ(ים) משני קאנטרי יין וחצי;¹² ואני נתרעמתי על¹³ רוממותו, כי היה נראה לי שהעמיסו עלי יותר מן הראוי, ותיכף בשומעו את קולי

פנה מכל עסקיו וקם והתהלך בחוץ, ובעצמו וכבודו לקח עשרה כספיים (מיד הגובה והחזירם) לי, ויבער כמעט אפו יען לקחו אלי עשרה כספיים) נגד כל דת ודין, יען היותי גר ויחיד וגלמוד, ויאמר: אך עמי המה, ואהי להם למושיע¹⁴ וכבר נשתוממו על זה (כבוד) מ(ורנו) ר' אברהם מסיני"ה (שמרהו) צ(ורו) וכ(בוד) מ(ורנו) ר' משה מלבורג"ו למה זה מצאנו חן בעיניו. ואני תפלתי לאל חי: ישמרהו ויחיהו וימלא בטוב ימיו ושנותיו בנעימים).

ירושלים (עיר) (הקודש) הם כמו מאתים (בעל) (בתים) והם (שמרי) (מכל חטא ועון, וזהיר) (למצות, וערב ובוקר וצהרים יתקבצו כלם יחד עשיר ואביון להתפלל בכונה. ויש שני חזניים) יראי ה' (יתברך), יכוננו בתפלתם אות באות ומלה במלה ככל היוצא מפייהם, ובכל יום פעמים באהבה יעמדו כל הקהל לשמוע דברי תורה בבית) (הכנסת) מפי איש זקן בן שמונים) שנה, חכם ונבון, שמו מ(ורנו) (הרב) ר' זכריה ספרדי¹⁵ (יראה) ז(רע) י(אריך) י(מים) א(מן), ובכל יום ידרוש לאחר שחרית כמו רביע שעה, ולא יטריח על הצבור וכן בערב אחר ערבית, וזה חק ולא יעבור. אבל המאור הגדול (כבוד) מ(ורנו) (הרב) ר' עובדיה (יראה) ז(רע) י(אריך) י(מים) א(מן) לא ידרוש כי אם פעמים או שלש בשנה, כמו בחג המצות ובחג השבועות) ובחג הסכות וגם בימי תשובה, ואף כי זה ימים) (מועטים) השמיע את קולו ערב ומוצא שפתינו אמרות טהורות מזוקקות, אין בהם נפתל ועקש, כולם דברי אל חי,¹⁶ ומקטון ועד גדול לו שמעו ויחלו, ולא נשמע אפילו) קול דממה דקה, ואם אמרתי אספרה להגיד בשבחי, הנה לא יגיע אליו פאר וכבוד יען היותי נתעב ונאלח, בער ולא אדע להבין ולהשכיל אל מעלתו ואת יקר תפארת גדולתו, על) (ל) לא אאריך בזה, כי לו דומיה תהלה. ובכל יום אחר התפילה ואחר הדרשה יעמדו אנשים) (בבית) (הכנסת) ללמוד במשנה ובתלמוד כמו שלוש שעות, ואחר) (כך) ילכו מחיל אל חיל,¹⁷ לבקר חולים) ולתת מתנות לעניים כל איש אשר ידבנו לבו, ומרבים העם לתת צדקה, אף כי מטה ידם, ויש עניים הרבה בזאת העיר, ורוב הקהל מתפרנסים) מן הצדקה. ה' (יתברך) ברחמי ירחם עלינו וישלח ברכה באסמינו ובכל משלח ידינו.

הריוח מצוי פה מעט בירושלים (עיר) (הקודש) מכל הארצות האלה. ומי שידע לעשות מלאכה, כמו צורך או נפח או אורג בגד פשתן או תופר, ירויח מזונותיו, אבל בצמצום. אך בדמשק ובמצרים, באלכסנדרי"א ובחלב"י, הוא ארם צובא, בכל אלו המקומות ירויחו היהודים) ככל אות נפשם, ובפרט מי שידע לשון ערבי ולשוננו, ישית כעפר בצר כפי מה ששמעתי¹⁸ אבל הנה לא ירויחו פרוטה (כי) א(ם) בדוחק, זולתי מי שהוא צורך¹⁹ (מכל) (מקום) המזונות אינם (כל) (כך) יוקר הנה, ובשנה הזאת יש זול מלחם ויין (שבח) (לא) (יתברך), ולפי מה שאחשוב יוכל אדם להחיות את נפשו עם עשרה דוק(אטיס) לשנה²⁰ והנה, אנחנו נתפשרנו עם (כבוד) (מעלת) אהרן לועזי²¹ היושב בזה החצר, כי יעשה לנו ההוצאות ויכבס לנו הבגדים), ויהיה שכרו ארבעים) כסף לכל אחד ממנו לחדש, אמנם לא יתן לא יין ולא שמן להדליק נר, ולא יפרע שכירות הבית, ולא יתן לליו, דהיינו, מטה וסדינים) וכסות, אבל יתחייב לתת לנו בכל ערב בשר או דגים) או עניינים) אחרי) (מגבינה, ובכל בוקר יכין תבשיל ולא יחסר. ונאמר לנו, כי הגדיל משכורתו יותר מן הראוי, (מכל) (מקום), בחרנו לעשות כך למען לא יהיה לנו טורח להכין תבשיל, ולא נתבטל מן הלימוד, ואנו פורעים) בין שנינו שכירות הבית, ששה כספיים) לחדש, ולפי אומד דעתי אנחנו מוציאים) לחשבון [... ד' דוק(אטיס) לשנה, זולתי ממסנים) ועולים) ומה שנוציא לתת לעניים ומה שנצטרך להוציא במטלטלים) מדי יום ביום²² בכל זה המלכות יפרעו היהודים) א' דוק(אט) ונציא לגולגולת בכל שנה, ומן הדין אין לנו לפרוע מס אחר זולתו, והנשיים) והנעריים) בלי חתימת זקן לא יפרעו דבר²³ אמנם לפעמים) יכבידו את עולינו על צוארנו עד לא נוכל לשאת, וזה יזדמן כאשר יתחלפו הנאי"פ"ו²⁴ על הארץ דהיינו, – העשרות²⁵ כגון אם היה השמן בזול או שוק"ר²⁶ או דבש או בורית וכהנה רבות, אז יחלק הנייא"פ"ו מהדברים) הנזכרים) על אנשי הארץ, ויצטרכו לפרוע כפליים לתושיה ממה ששוה, ויפרעו המעות מיד, ומי ששישב כמתנצל ויחנן קולו כי מטה ידו ואין לו להחיות נפשו, מיד יכוהו במקל על רגליו עד שתצא נפשו, או יאמר רוצה אני. וזה הוא דבר כללי, משפט אחד יהיה ליהודים) ולערלים) ולישמעאלים). אבל לא ישנאו היהודים) לחרף ולגדף אותנו כמו בארצכם. ויש שער מהעיר שהוא קרוב אל מקום היהודים העניים, ומפתח השער ההוא יחזיקו אותו היהודים)²⁷ אמת שצריך שיהיה היהודי כפוף ונכנע תחת הישמעאל, וצריך להשפיל עצמו וידכה ישות, ולא יעשה הוראות אם הוא עשיר, פן ישימו עליו עלילות דברים) לקחת את אשר לו.

הבתים אשר בירושלים (עיר) (הקודש) כולם מאבני סלעים), ואין בהם עליות הרבה זו למעלה מזו כמו בארצכם, ואין קורות בבתים ולא בנין עצים, והעצים בעיר הזאת הם יקרים) מאד, ובחנויות נמכרים) במשקל. ואחשוב כי בעבור זה] אינם) עושים) עליות פה, אבל בחצר אחת יהיה סביב לה חמשה או ששה חדרים), וכלם עשויים מיטוליי"טו²⁸ גם לא ימצא בעיר הזאת באר מים] חיים), רק בכל חצר יהיה בור אחד, והוא מלא מימי מטר, וכי יכלה הגשם מן] הארץ, יכלו המים מהבורות, ולפעמים) יתקבצו הישמעאלים) עלינו לשפוך היין ולשבור] הכדים), כי יאמרו אשר בעבור חטא היהודים) ששותים) היין לא ירדו גשמים. ולפעמים) מבאי] מים קרוב לעיר ממעין היוצא מחברון, אבל מעטים) הם, ובעת הקיץ] יחדלון] מלבא. ובעיר הזאת טוחנים) החטה עם הבהמות, כי אין רחיים כלל לטחון במים כמו בארצכם.

בתוך העיר סמוך לבית) (הכנסת)²⁹ יש מקום פנוי וריקם ילכו כל הקהל אחר התפילה להתפלל נוכח בית המקדש, כי משם יראו המקום] [הקדוש] ונורא. וסמוך אליו³⁰ יש מדרש שלמה המלך (עליו) (השלום), ולא יכנסו בהם רק הישמעאלים] לבדם, ומרת שטי"לא³¹ ת(בורך) מ(נשים) א(מן), אשת (כבוד) (מעלת) משה מלבורגו (שמרהו) צ(ורו) (וגואלו), ראתה] מדרש] פנים באמצעות עירונית ישמעאלית, אשה חשובה, היושבת

סמוך למדן[רשן]. ושמעתי מפי מר(ת) שטיילא, כי הוא בניין אבני(ם) יפי(ם) עד מאוד בהירי(ם) [כעצם] השמים לטוהר, ולמעלה ציפוי זהב טהור מעשה ידי אומן, אבל הבית [מקדש] לא ראתה בפני(ם), ושמעתי כי הוא בניין יפה והדור בתכלית, והמלך ממ[צרים] הוציא בו הון רב עד אין קץ --- רחוק מירושלים עיר(ה) הקודש, מהלך חצי יום, יש קבורת [שמואל] הרמתי ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה), והוא בראש ההר. ושם ב(ית) ה(כנסת) יפה, והקהל שולחי(ם) שמה בכל ש(בת) ק(דש)³² מנורה להעלות נר תמיד.

מקור: איגרת תלמידו של ר' עובדיה מברטנורה, עמ' 280–284. וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 155–160.

- 1 5 בנובמבר 1495. תאריך זה חל ביום ה', ויש לתקן אפוא את היום בשבוע, או – ודבר זה סביר יותר – את היום בחודש.
- 2 ר' עובדיה מברטנורה.
- 3 כלומר, נער שלא למד וזקוק לחינוך וללימוד (על פי איוב יא: יב; ירמיהו לא: ז).
- 4 כלומר, על-פי השמועה הועילה קללתו להמית רשע (על-פי ישעיהו יא: ד).
- 5 אברהם מסיינה (Siena) שבטוסקאנה. ראה עליו להלן, מס' 288 והערה 2 שם.
- 6 Lo Borgo, מרכיב נפוץ בשמות מקומות באיטליה, ולכן אי-אפשר לזהות את המקום בוודאות. על עלייתו ומותו של ר' משה ראה להלן, מס' 287. מתארו הזכרים שם – "האלוף", "כמ"ר" ו"מורינו" – עולה, שהיה חכם שהוסמך.
- 7 אולי צריך להיות "הודעתיו".
- 8 המדובר בתלמידיו של ר' עובדיה בירושלים, שלפי הנאמר כאן התגוררו בחצר אחת. כדי שגם הכותב יתגורר בחצר זו הוציא ר' עובדיה "במתק שפתיו" את האישה מן החצר.
- 9 כלומר, שלוש דרגות הערכה.
- 10 הכוונה, כנראה, לסולדי. בדוקאט-זהב ויניציאני היו 124 סולדי.
- 11 מידת נפח. על מס היין ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 311–312 (וראה גם לעיל, מס' 242).
- 12 כלומר, לדעת הממונים היה הכותב בינוני.
- 13 צריך להיות "אל"; כלומר, הכותב התלונן לפני ר' עובדיה. על-פי ההמשך ברור, שאין לפרש: "התרעמתי על גובה התשלום".
- 14 על-פי ישעיהו סג: ח.
- 15 המדובר ב"מרבץ תורה", האומר את ה"פסק" בבית-הכנסת. לראשונה נזכר תפקיד זה בדברי ר' אליהו מפירארה משנת 1437 (ראה לעיל, מס' 155, הערה 3; והשווה גם מס' 277 והערה 4 שם). וראה תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 6-8, שם זוהה האיש עם ר' זכריה הכהן בן אהרון, איש ירושלים, השואל שאלה בשו"ת ר' אליהו מזרחי, מהדורת מ' רבינוביץ, ירושלים תרצ"ז, סימן נח עמ' קצב.
- 16 לפי התיאור כאן שונה תפקידו של ר' עובדיה מברטנורה בבית-הכנסת של ירושלים מזה שתיאר הוא עצמו בשנת 1489, שנה לאחר עלייתו וכחמש שנים לפני התיאור שלפנינו. השינוי מלמד, כנראה, על עלייה במעמדו, אולי אף על התמנותו לתפקיד כלשהו בקהילת ירושלים, כגון דרשן, דיין או ראש ישיבה (וראה לעיל, מס' 275 והערה 3 שם). הדרשה שנשא לפני "ימים מועטים" נאמרה בחג הסוכות.
- 17 מלים אלו מתייחסות לחלק הראשון של המשפט, העוסק בלימוד תורה סמוך לתפילה, על פי דרשת חז"ל: "כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש --- זוכה ומקבל פני שכנה, שנאמר: וילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון תהילים פד: ח" (בבלי ברכות סד ע"א). כאן הוא נזקק לאמירה זו כדי לציין מעבר ממצווה למצווה.
- 18 כלומר, אין כל ערך ללשון האיטלקית, לשונו של הכותב (על פי איוב כב: כד).
- 19 והשווה רשימת המקצועות אצל ר' אליהו מפירארה משנת 1437 (לעיל, מס' 155).
- 20 לשם השוואה יצוין, כי ר' עובדיה מברטנורה התקיים על 100 דוקאטים לשנה (וראה לעיל, מס' 275, ליד ציון הערה 4).
- 21 כלומר, איטלקי – "איטליאני" – בן עדת יהודי איטליה, להבדיל מן הספרדים והאשכנזים שחיו באיטליה.
- 22 מן הנאמר כאן עולה, ששכרו החודשי של אהרון הלועזי תמורת כביסה, טיפול בחדר-המגורים, שתי ארוחות ביום לפני אנשים, האחת של בשר, דגים או מאכלי-גבינה והאחרת תבשיל, היה כשני שלישים של דוקאט-זהב ויניציאני: 40 "כסף" לאיש, כלומר, 80 סולדי. הוצאותיו של היחיד היו כ-480 סולדי לשנה, כלומר, 4 דוקאטים. שכר-הדירה ליחיד היה 3 סולדי לחודש, כלומר, 36 סולדי לשנה. הוצאות דיור וככלכלה ליחיד בירושלים היו אפוא כ-43. דוקאטים, ללא הוצאות "במטלטלין", שכללו מן-הסתם ביגוד, ריהוט, שמן למאור ואולי אף יין, שכן את המיצרך הזה לא סיפק ר' אהרון הלועזי, והמס עליו בלבד עלה לכותב 30 סולדי. החישוב המובא כאן אינו אלא מקורב, ולצורך החישוב שימשה ההנחה, שדוקאט-זהב הויניציאני היה שווה 120 סולדי. טבלה משווה של ערכי המטבעות בשנים הנדונות כאן ראה: ר' בונפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הרניסיאנס, ירושלים תש"ט, עמ' 295. הטבלה הועתקה מתוך: P. Zagata, Observaciones de Libris et Monetis Veronensibus, in: De Monetis Italiae..., 1750 II, p. 69.
- 23 על השיבה לשיטת מס הגולגולת כבר בישר ר' עובדיה מברטנורה באיגרתו לאחיו (וראה לעיל, מס' 275 והערה 7 שם).
- 24 כלומר, טא, יב, המושל הממלוכי.

- 25 אולי שאולה מלה זו מן המונח הוויניציאני Consiglio dei Dieci, "מועצת העשרה". ושמה יש בכך ללמד על מוצאו של הכותב? נראה כי אין הכוונה לתואר ממלוכי-ערבי של המושל.
- 26 סוכר. שיטת ההיטל, המתוארת להלן, מכונה "טרח". ראה על כך: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 157-158.
- 27 לידעה על החזקת מפתח השער בידי היהודים אין אישור במקור אחר מן התקופה הממלוכית, אך ר' משה באסולה מזכיר אותה שנית. ראה: משה באסולה, עמ' 60. משמעות הידיעה היא, כנראה, שהיהודים היו ממונים על אחזקת קטע החומה שנקרא על-שם השער. הדעת נותנת, כי הכוונה לשער ציון, שהיה סמוך לשכונה היהודית בימים ההם. מגורי היהודים העניים היו סמוכים לשער, כלומר, בדרומה של השכונה היהודית.
- 28 מובן המלה אינו ברור.
- 29 וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "ירושלים", מס' 62 והערה 3 שם.
- 30 כלומר, סמוך לבית-המקדש.
- 31 Stella, היא הנזכרת להלן, מס' 287.
- 32 אחריות הקהל הירושלמי לנר-התמיד שעל קבר שמואל הנביא נובעת מאחריות הקהילה לקבר ולהקדשיו. וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "רמה", מס' 17, הערה 3. גם בתעודה זו נזכרת חדלקת נר-התמיד במקום.

ירושלים, מס' 286

שנת 1495

[...] בתאריך יום אלארבעה תאמן עשר סיון שנת אתת"ו לשטרות למנינא דרגילנא לממני ביה הכא בעיר אלקאהרה הסמוכה לפסטאט מצרים דעל נהר נילוס מותבה חצרנא נחן אלואצעון

מ טוט ---

--- וגדנא אלסית אלגלילה עזיזה בת כ"ר אלעזר ני"ע ---

5 ---

--- וקאלת

לנא אכתבו וציא פי יאתי ---

24 ואשרפי לבתי כנסיות באסכנדרייה וי"ב נצף לירושלם תובבי"א ---

מקור: כ"י ניו-יורק, בית-המדרש לרבנים, 12, 47, NS, ENA.

תרגום

בתאריך יום רביעי, שמונה עשר בסיון שנת איתת"ו לשטרות¹ למניין שאנו רגילים למנות, כאן בעיר קאהיר, הסמוכה לפסטאט מצרים היושבת על נהר נילוס, נכחנו אנו החתומים

מטה ---

--- מצאנו את הגברת הנכבדה עזיזה בת (כבוד) ר' אלעזר (נוחו) ע(דן)

5 ---

--- ואמרה

לנו: כתבו צוואה בחיי ---

24 --- ואשרפי² לבתי-כנסיות באלכסנדריה ושנים-עשר נצף³ לירושלים ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(מינו) א(מן).

ספרות: אשתור, תולדות היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 384.

1 יום ד', י"ח בסיון רנ"ה/ 10 ביוני 1495. התעודה שלפנינו עשויה קטעים הלקוחים מצוואת אישה הנמצאת בקאהיר, ודומה, שמוצאה היה מאלכסנדריה. בצוואתה מקדישה האישה סכום כסף לקהילת ירושלים. על תרומות שנרשמו בצוואות לקהילת ירושלים ראה עוד לעיל, מס' 170, הערה 1.

- 2 "דינאר) אשרפיי" הוא מטבע-הזהב הממלוכי, שנטבע לראשונה על-ידי הסולטאן אלמלך אלאשרף ברסבאי (1422–1438) בשנת 1425. על ערכו של הדינאר האשרפי במאה הט"ו ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 128; והשווה להלן, המדור "מקומות קדושים", הערך "רמה", מס' 29–30.
- 3 על ה"נצף" ראה להלן, הערך "עזה", מס' 18, הערה 7.

אחרי שנת 1495

ירושלים, מס' 287

כתיבת המרומם (כבוד) (מורנו) (הרב) ר' משה ז(כרונו) (לברכה) דלבורגו גיסי, אשר הלך לארץ הצבי ג' אוגוסטו שנת רנ"ג, ושם נאסף אל עמיו ונקבר בעמק יהושפט, כי שם חצב לו קבר, והיתה מנוחתו כבוד.¹ וגם שם נקברה סטילינה אחותי, אשתו ת(היה) (נשמתו) צ(רורה) ב(צורה) (החיים).²

מקור: לא ציון בפרסום.

פרסום: י' זנה, מפאוולו הרביעי עד פיוס החמישי, ירושלים תשי"ד, עמ' 74, הערה 18.

- 1 בשנת רנ"ו / שלהי 1495 עדיין היה ר' משה בין החיים והתגורר בירושלים, שם עסק בתורה עם חבורת לומדים שאליה הצטרף תלמיד של ר' עובדיה מברטנורה (וראה לעיל, מס' 285 והערה 6 שם).
- 2 ראה עליה דברי-תלמידו של ר' עובדיה מברטנורא, לעיל, מס' 285, ליד ציון הערה 31. זנה כותב, שמצא את הקטע הזה "בכתב יד אחר שכנראה מחברו אחד מתלמידי המהרי"ק, איזה טראבוטו", אך אין הוא מציין את סימול כתב היד.

שנת 1496

ירושלים, מס' 288

בכתב בא מירושלים¹ (מאת) (הרב) ר' אברהם מסייני"א.² שנת רנ"ו שמענו מחמשה מלכים יהודים (היושבים) על ההרים הרמים כלפי אדמת כוש, והם שוללים (ובוזזים) הישמעאלים (ההולכים) בלאמיק"א.³ ויש (אומרים), כי קורין אותם בני משה, והם גיבורים (ושודדים) גמל ורוכבו על כתפם ונושאים) אותם בראשי ההרים. עוד כת(ב), ששמע חכם ואיש אמוני(ם), כי בארצות) המזרח, בתוך הים, אי אחת ששמה שינגל"י. יש בה כמו ארבעים) אלף בעלי בתים מיהודים עשירים (גדולים) בעלי תורה שבכת(ב) ושבעל פה, ולהם מלך יהודי. ויושבת האי כלפי מלכי הודו, ולמולם מדינה אחת גדולה מאד נקראת גליקוט, והם עובדי האש והשמש ---

ומ(ורנו) (הרב) ר' עובדיה⁴ דבר עם יהודים) אשר היו לשם ואמרו, כי הבשמים) באים מאותו האי, והמולך עליהם נקרא ר' יהושע.

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Reggio 23 (קטלוג נויבאואר, מס' 2234), דף 41 ע"ב.

פרסום: א' דוד, "ר' עובדיה מברטנורא ואגרותיו מארץ ישראל", בתוך: יהודים באיטליה, ספר זכרון למ"ד קאסטוטו, ירושלים תשמ"ח, עמ' 43.

- 1 לפנינו העתקת מכתב מירושלים, ובו שמועות שונות על עשרת השבטים. ההעתיקה כלולה בקובץ העתקות של ידיעות גיאוגרפיות שונות שהעתיק ר' יוחנן אלימאנו בפירנצה בראשית המאה הט"ז. את רוב הידיעות המופיעות בהעתיקה זו מביא ר' עובדיה מברטנורה בנוסח מאופק יותר באיגרתו לאביו. ראה: איגרת ר' עובדיה מברטנורה לאביו, עמ' 91–93. וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 133–134.
- 2 תלמידו של ר' עובדיה מברטנורה, הנזכר באיגרת תלמידו האלמוני של ר' עובדיה (וראה לעיל, מס' 285 והערות 5-6 שם).
- 3 כלומר מֶגֶה. הכוונה לשוד שירות החאגי.
- 4 ר' עובדיה מברטנורה. והשווה איגרתו הנ"ל (לעיל, הערה 1), שבה מתוארת פגישה עם יהודים אלה במצרים.

שנת 1496

ירושלים, מס' 289

وأما ما في القدس الشريف من الحارات المشهورة فمنها حارة المغاربة وهي بجوار سور المسجد من جهة الغرب ونسبتها الى المغاربة لكونها موقوفة عليهم وسكنهم بها * وحارة الشرف وهي بجوارها من جهة الغرب ونسبتها لرجل من اكابر البلد اسمه شرف الدين موسى ولة ذرية معروفون

يقال لهم بنو الشرف . وكانت تعرف قديماً بحارة الاكراد --- وحارة الصلتين بجوار حارة الشرف من جهة القبلة الى الغرب . وحارة اليهود
بجوار حارة الصلتين من جهة الغرب وضمنها حارة الريشة وحارة صهيون الجوانية وهي غربي حارة اليهود .

מקור ג: גיר אלדין, ב, עמ' 51-52.

תרגום

ובאשר לשכונות המפורסמות שבירושלים הנאצלה – אחת מהן שכונת המגרבים,¹ והיא סמוכה לחומת המסגד מצד מערב, וייחוסה אל המגרבים על שום היותה מוקדשת להם, ומקום מגוריהם בה. ושכונת אלשרף,² והיא סמוכה לה מצד מערב. כינויה הוא על-שם איש מגדולי העיר, ששמו שרף אלדין מוסא, ולו צאצאים ידועים, הנקראים בנו אלשרף. שכונה זו נקראה בתקופה קדומה שכונת הכורדים --- ושכונת אלצלתין³ הסמוכה לשכונת אלשרף מצד דרום ועד מערב. ושכונת היהודים⁴ הסמוכה לשכונת אלצלתין מצד מערב, ובה שכונת אלרישה. ושכונת צהיון הפנימית,⁵ והיא ממערב לשכונת היהודים.

ספרות: דרורי, ירושלים בתקופה הממלוכית, עמ' 178-184; ב' לואיס, "ערי ארץ ישראל במאה הטי"ז", ירושלים, מחקרי ארץ-ישראל, ב: ה (תשט"ו), עמ' קכ-קכב; A. Cohen . B. Lewis, Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century, Princeton 1978, pp. 81-82

- 1 דרורי, עמ' 172 והמפה שם. בשכונה זו, כמו בשכונות אחרות שהקיפו את השכונה היהודית, התגוררו יהודים שנפקדו במפקד העות'מאני בשנת 1525/6. מיפקד זה משקף את המצב בשכונה גם בשלהי התקופה הממלוכית. וראה: לואיס וכהן, עמ' 81-82.
- 2 דרורי, עמ' 173.
- 3 שם, מפה, מס' 206.
- 4 שם, מפה, מס' 207-208.
- 5 שם, מפה, מס' 214. וראה גם להלן, מס' 290.

ירושלים, מס' 290

שנת 1496

خط دواد عليه السلام . هو الشارع الاعظم وابتداؤه من باب المسجد الاقصى المعروف بباب السلسلة الى باب الخراب وهو باب المدينة المعروف
الآن بباب الخليل . وهذا الخط على أقسام معروفة : فمن باب المسجد الى دار القرآن السلامية يعرف بسوق الصاغة ومن باب السلامية الى باب
حارة الشرف يعرف بسوق القشاش ومنه الى خان الفحم يعرف بسوق المبيضين ومن باب الخان الى قنطرة الجبيلي يعرف بسوق خان الفحم ومن
قنطرة الجبيلي الى درج الخرافيش يعرف بسوق الطباخين ومنه الى باب حارة اليهود يعرف بخط الوكالة --- ومن باب حارة اليهود الى خان
المصرف يعرف بسوق الحريرية ومن خان المصرف الى باب المدينة يعرف بخط عرصة الغلال .

מקור ג: גיר אלדין, ב, עמ' 52-53.

תרגום

רחוב דוד, עליו השלום, הוא הרחוב הגדול ביותר. ראשיתו משער מסגד אלאקצא הידוע כשער השלשת, והוא מתמשך עד לשער המחראב,¹ והוא שער העיר, הידוע עתה כבאב אלחליל. ורחוב זה מחולק לחלקים ידועים: משער המסגד עד בית לימוד הקוראן על-שם אלסלאמי נודע כשוק

הצורפים,² ומשער אלסלאמיה עד שער שכונת אלשרף³ נודע כשוק חפצי הקש.⁴ וממנו עד ח'אן הפחם⁵ נודע כשוק מצחצחי כלי-הנחושת,⁶ ומשער הח'אן עד קשת אלגב⁷ לי⁷ נודע כשוק ח'אן הפחם.⁸ ומקשת אלג'בילי עד מדרגות היחפנים:⁹ נודע כשוק הטבחים¹⁰ וממנו עד שער שכונת היהודים¹¹ נודע כרחוב נציגי הסוחרים:¹² ומשער שכונת היהודים עד ח'אן שולחן החלפנים¹³ נודע כשוק מוכרי המשי¹⁴ ומח'אן שולחן החלפנים עד שער העיר נודע כרחוב רחבת התבואה¹⁵

ספרות: דרורי, ירושלים בתקופה הממלוכית, עמ' 178–184.

- 1 הוא מחראב דאוד, שזוהה בימי-הביניים המאוחרים עם מצודת העיר.
- 2 דרורי, מפה, מס' 191.
- 3 שם, מפה, מס' 181. תיאור השכונה ומיקומה ראה לעיל, מס' 289.
- 4 דרורי, מפה, מס' 175.
- 5 שם, מפה, מס' 171.
- 6 שם, מפה, מס' 173.
- 7 שם, מפה, מס' 168.
- 8 שם, מפה, מס' 170.
- 9 שם, מפה, מס' 203.
- 10 שם, מפה, מס' 166; הוא, כנראה, "רחוב הבישול הרע" (Malquisinat) בתקופת הצלבנים.
- 11 שם, מפה, מס' 164. הכוונה לשער הצפוני של השכונה היהודית, במוצא רחוב דויד. מלבדו כונה בשם זה גם השער שבדרום רחוב היהודים. ראה: דרורי, מפה מס' 210.
- 12 שם, מפה, מס' 165.
- 13 שם, מפה, מס' 162.
- 14 שם, מפה, מס' 163.
- 15 שם, מפה, מס' 219. מקור השם בשוק-התבואה הצלבני (funda), שהתקיים מצפון לשער יפו. על כך ראה: פראוור, הצלבנים, עמ' 486–487.

יד יצחק בן-צבי
המכון לחקר ארץ ישראל ויישובה

ספר היישוב ג:
מקורות למקומות היישוב היהודי

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3